

YARGISAL TEMEL HAKLAR

Yrd. Doç. Dr. Esra ATALAY*

GİRİŞ

Temel hakların değişik kriterlere göre yapılan sınıflandırılmasında, son yıllarda usuli temel haklar veya usuli güvenceler şeklinde bir temel hak grubundan söz edilmektedir. Başlı başına dokunulamaz nitelikte bir yaşam alanı oluşturmeyen, fakat maddi nitelikteki temel hakların ve insan haklarının yargılama faaliyeti içinde gerçekleştirilmesine hizmet eden şekli nitelikteki bu hakları yargısal temel haklar olarak isimlendirebiliriz.

Bu çalışmada, yargısal temel hakların niteliğinin daha iyi anlaşılabilmesi bakımından öncelikle temel hak ve özgürlüklere ve bunların sınıflandırılmasına kısaca değinilecek, daha sonra yargısal temel haklar kavramı ve niteliği ele alınacaktır. Son olarak hukukumuzdaki yargısal temel hakların bir listesi ve tanımları verilmeye çalışılacaktır.

I. GENEL OLARAK TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Anayasal terminolojide karşılaşılan sorunlardan biri hak ve özgürlük ilişkisidir. Nitekim 1961 ve 1982 Anayasalarında "*temel haklar ve hürriyetler*" ibaresi sık kullanılmakta, fakat bazı temel hakların "*hürriyet*" olarak isimlendirildiği görülmektedir. Örneğin 1961 Anayasasının 20. maddesinde düşünce hürriyeti düzenlenmiş, öte yandan 25. maddesinde ise gazete ve dergi çıkarma "*hakkı*"ndan söz edilmiştir. 1982 Anayasasında da benzer şekilde; "*bilim ve sanat hürriyeti*" başlığını taşıyan 27. madde metninde "*herkes bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme hakkına sahiptir*" ifadesi yer almaktadır.

Özgürlük, kavram olarak hukuk öncesi, düzenlenmemiş serbestliği ifade eder. Diğer bir deyişle, hukuk düzeninin yasaklamadığı davranış biçimleri dolaylı olarak özgürlük sayılır.

* DEÜ Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Özgürlüğe nazaran daha somut ve belirgin olan hak kavramı ise, hukuk düzeni tarafından tanınan, korunan irade ve menfaatler, hukuk düzeninin kişilere tanıdığı yetki olarak tanımlanabilir¹. O halde özgürlüğün, insan için gerçek anlamda kullanılabilir hale gelmesi, hak kategorisi çerçevesi içine oturması ile başlar. Yani haklar, insan özgürlüklerinin sınırını çizerler ve gerçekleştirmelerine aracılık ederler².

Özgür ve demokratik toplumlarda kişilere tanınan hak ve özgürlüklerin çeşitli kavramlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu anlamda, insan hakları, kamu özgürlükleri, temel haklar, medeni haklar, vatandaş hakları gibi terimler kullanılmaktadır³.

Bu alanda kullanılan deyimlerin en geniş kapsamlısı olan insan hakları, insan değerini korumayı ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesini amaçlayan üstün kurallar bütünüdür⁴. Bunlar pozitif hukukun üstünde bir anlam taşır ve teorik olarak, belli bir tarihsel aşamada bütün insanlara tanınması gereken tüm hak ve özgürlükleri, yani ideal bir haklar listesini ifade eder⁵. Burada söz konusu olan insan hakları olanı değil, olması gerekeni ifade ettiğinden buna soyut anlamda insan hakları denir. İşte ideal haklar listesindeki soyut anlamda insan haklarının bir kısmının hukuki güvenceye bağlanarak pozitif hukukun bir parçasını oluşturması durumunda ise, somut insan haklarından söz edilir⁶.

Anglo-Sakson hukukunun bir terimi olan "*civil rights*" karşılığında kullanılan "*medeni haklar*" deyimini de insan hakları ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır⁷.

-
- 1 Akılhoğlu, T. İnsan Hakları I, Kavram, Kaynaklar ve Koruma Sistemleri, Ankara 1995, s.7; Kaboğlu, İ. Özgürlükler Hukuku, İnsan Haklarının Hukuksal Yapısı Üzerine Bir Deneme, İstanbul 1994, s.13; Mumcu, A. Kamu Hakları ve Kamu Özgürlükleri Ekli 2.B. Ankara 1994, s.21.
 - 2 Özdağ, Ü. "Batıda İnsan Haklarının Doğuşu", Doğu'da ve Batı'da İnsan Hakları, Sempozyum, Ankara 1996, s.173. Hak ve özgürlük kavramlarının eş anlamlı olduğu veya bir arada kullanılmasına ilişkin olarak bkz. Akılhoğlu, s.10.
 - 3 Kapani, M. Kamu Hürriyetleri, Yenilenmiş 6.Baskı, Ankara 1981, s.14; Tanör, B. Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu, İstanbul 1990, s.15.
 - 4 Akılhoğlu, s.19.
 - 5 Kapani, s.14; Tanör, s.16.
 - 6 Gölcüklü, F./Gözübüyük, Ş. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması, Yenilenmiş 2. Baskı, Ankara 1996, s.1.
 - 7 Akılhoğlu, s.18; Kapani, s.13, dn.12.

Yurttaş veya vatandaş hakları deyimi ise sadece vatandaşlara özgü hakları ifade etmek üzere ilk kez 1789 Fransız Bildirgesinde kullanılmıştır. Günümüz terminolojisinde siyasal haklar olarak adlandırılan bu haklar daha çok yönetime katılma haklarıdır⁸.

Kamu hakları ve özgürlükleri ise, insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiş olan bölümüdür. Yukarıda da değinildiği gibi somut insan hakları olarak da isimlendirilen⁹ bu haklar, devlet birey ilişkisinde bireylere tanınan, anayasa ve kanunlar tarafından düzenlenmiş olan ve bu bağlamda bireye, devlete karşı talepte bulunma yetkisi veren haklardır¹⁰.

Doktrinde ve konuşma dilinde bazen insan hakları kavramının karşılığı olarak kullanılan bir başka deyim ise "temel haklar" dır. Fedaral Alman Anayasasının özgürlükleri düzenleyen ilk bölümünün başlığı da temel haklardır (Die Grundrechte). Alman hukuk terminolojisinde benimsenmiş olan bu deyim, Türk Anayasalarına da (1961 ve 1982) girmiştir¹¹. Bu durumda temel haklar deyimi, iç hukukumuz bakımından yerleşik anayasal terim olarak, anayasada düzenlenmiş olan insan hakları anlamına gelmektedir¹². Gerçekten de bu iki terim eş anlamlı değildir. Nitekim, Cumhuriyetin nitelikleri belirtilirken kullanılan, 1961 Anayasasındaki "insan haklarına dayalı", 1982 Anayasasındaki "insan haklarına saygılı" ifadelerinden hareketle, her iki anayasanın da insan haklarını bir ilke olarak değerlendirdiği, buna karşılık, "temel haklar" deyimi ile sadece anayasada yazılı olan pozitif insan haklarının kastedildiği görülmektedir¹³. İnsan hakları ile temel haklar arasındaki bir diğer fark ise, insan haklarının herkese karşı ileri sürülebilen haklar (mutlak haklar) olmasına karşılık, temel hakların hepsi herkese karşı ileri sürülebilir bir nitelik taşımaz. Temel hakların büyük bir kısmı, özellikle ekonomik ve sosyal haklar ile siyasal haklar anayasa ile düzenlenmiş olup, gerçek anlamda insan hakları olarak nitelendirilemez¹⁴.

8 Akılhoğlu, s.18

9 Bkz. Gölcüklü/Gözübüyük, s.1

10 Akılhoğlu, s.8, 19; Kapani, s.14; Mumcu, s.22.

11 Kapani, s.14; Mumcu, s.20)

12 Akılhoğlu, s.20.

13 Soysal, M. 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gözden Geçirilmiş 8.Baskı, Ankara 1990, s.191; Aynı yönde bkz. Akılhoğlu, s.6.

14 Akılhoğlu, s.19.

II. HAK VE ÖZGÜRLÜKLERİN SINIFLANDIRILMASI

Ünlü Alman hukukçusu Jellinek'in klasikleşmiş ayırımına göre hak ve özgürlükler geleneksel hak ve özgürlükler (pasif statü hakları), siyasal haklar (aktif statü hakları) ve sosyal haklar (pozitif statü hakları) olarak üç grupta toplanır¹⁵. 1961 ve 1982 anayasaları da bu ayırma uygun bir sistematığe sahiptir.

Geleneksel hak ve özgürlükler (pasif statü hakları) kişileri devlete ve topluma karşı koruyan hak ve özgürlüklerdir. Bunlara koruyucu haklar da denir. Bu haklar Anayasamızın kişinin hakları ve ödevleri bölümünde düzenlenmiştir.

Siyasal haklar (aktif statü hakları) bireyin yönetime katılmasını ifade ederken, sosyal haklar ise bireyin devletten kendi yararına bir edim istemesini anlatır.

Günümüzde hak ve özgürlüklerin konu ve kullanılış biçimleri veya tarihsel evrimine öncelik tanınmasına göre farklı ayrımlar da yapılmaktadır.

Özgürlüklerin konularına göre yapılan ayırmada yine üçlü bir sınıflandırmaya benimsenmiş ve özgürlükler, kişinin fizik özgürlükleri, düşünce özgürlükleri ve kolektif özgürlükler olarak sayılmıştır¹⁶.

Tarihsel evrime göre yapılan sınıflandırma ise, hak ve özgürlükleri birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklar olarak yine üç kategoriye ayırır. Tarihsel gelişim içinde ilk olarak kişi haklarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunu siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar izlemiştir. Birinci kuşakta kişi hakları ve siyasal haklar, ikinci kuşakta ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, üçüncü kuşakta ise yeni insan hakları (dayanışma hakları) yer alır. Çevre hakları, gelişme hakkı ve barış hakkı bu kuşak içinde zikredilmektedir¹⁷.

15 Pek çok kamu hukukçusu özgürlükler ayırımında bu sınıflandırmayı esas almıştır. Örnek olarak bkz. Gözübüyük, Ş. Anayasa Hukuku, 3.Bası, Ankara 1991, s.156-158; Soysal, s.206 vd; Tanilli, S. Devlet ve Demokrasi (Anayasa Hukukuna Giriş), 6.Bası, İstanbul 1990, s.171-177; Tikveş, Ö. Teorik ve Pratik Anayasa Hukuku, İzmir, 1982; Tunaya, T. Z. Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku, 5.Bası, İstanbul 1980, s.229.

16 Bkz. Kaboğlu, İ. Kolektif Özgürlükler, Diyarbakır 1989, s.26

17 Bkz. Akılhoğlu, s.137-140; Kaboğlu (Kolektif), s.26; Kaboğlu (Özgürlükler), s.28-32; Akad ise, kişisel haklar ve ödevler, siyasal haklar ve ödevler, ekonomik haklar ve ödevler ve kültürel haklar ve ödevler olmak üzere beşli bir ayırım önermektedir. Bkz. Akad, M. Teori ve Uygulama Açısından 1961 Anayasasının 10. Maddesi, İstanbul 1984, s.67.

Yapılan bu ayrımların hiç biri kesin ve mutlak değildir. Zira, birçok özgürlük içerik yönünden zengin olması itibariyle içinde yer aldığı kategorinin sınırlarını aşar¹⁸. Günümüzde insan hakları ya da temel hakların gelişmesi devam etmektedir. Sınırlı ve türdeş temel hak kümelerinin belirlenmesi güç olup, kimi hakların bir çok yerde düzenlendiği görülmektedir¹⁹.

III. YARGISAL TEMEL HAK KAVRAMI

Yargısal temel hakları, yargılama faaliyeti alanında insan hakları ve anayasadaki maddi temel hakların gerçekleştirilmesine hizmet eden yardımcı temel haklar olarak tanımlayabiliriz²⁰. Yargısal temel haklar, yargılama hukukunun hukuk devleti ilkesine uygun bir biçimde yapılanmasını sağlamaya yönelik bir fonksiyona sahiptir²¹.

Yargısal temel hak kavramı Alman hukuk doktrini ve içtihatlarında geliştirilmiş bir kavramdır. Alman Anayasasının yargıya ilişkin IX. Bölümünde, 101-14. maddelerde yer alan düzenlemeler hakkında, "yargısal temel haklar" (justizielle Grundrechte)²², "temel haklar"²³, "temel hak benzeri garantiler"²⁴ ve "usuli temel haklar"²⁵ terimleri kullanılmaktadır. Alman Anayasa Mahkemesi, bir kararında bu düzenlemeleri "objektif yargılama ilkeleri"²⁶, başka bir kararında ise, "temel hak korumasını haiz yargısal garantiler"²⁷ olarak nitelemiştir.

Hukukumuzda yargısal temel haklar, esas itibariyle Anayasa m.36-40 arasında düzenlenmiştir. Söz konusu hükümler doktrinde, Alman hukukuna

18 **Kaboğlu** (Kolektif), s.29

19 **Akılhoğlu**, s.140

20 **Krauss**, F. Der Umfang der Prüfung von Zivilurteilen durch das Bundesverfassungsgericht, Köln, Berlin, Bonn, München 1987, s.358; **Neubauer**, G.C. Verfassungsrechtliche Begründung und Legitimation der justiziellen Grundrechte, Düsseldorf 1991, s.40; **Dürig**, in Maunz/Dürig Grundgesetz Kommentar München 1994, Bd.I, Art.19, Abs.3, Rdn.54; Art.103, Abs.1, Rdn.3

21 **Krauss**, s.358

22 **Herzog**, in Maunz/Dürig, Art.92, Rdn.11; **Mangoldt/Klein/Starck**, Das Bonner Grundgesetz Kommentar, 3.Aufl., München 1985, Art.1, Abs.3, Rdn.130

23 BVerfGE 1, 332 (347); 3, 58 (149); 9, 89 (95)

24 BVerfGE 3, 248 (252); **Röhl**, Das Rechtliche Gehör", NJW, 1953, s.1531 vd.

25 BVerfGE 53, 205 (206); **Dürig**, in Maunz/Dürig, Art. 19, Abs.3, Rdn.54; Art.103, Abs.1, Rdn.3

26 BVerfGE 61, 82 (104)

27 BVerfGE 61, 123 (125)

paralel bir biçimde "usuli güvenceler"²⁸ ve "yöntemsel hak veya yöntemsel (usuli) temel hak kuralları"²⁹ olarak isimlendirilmektedir.

Yargısal temel haklar, devletin yargı organlarına maddi temel hakların en üst düzeyde gerçekleştirilebilmesi için, maddi gerçeğin araştırılması görevini yüklemektedir³⁰.

Maddi temel haklar yargılama içinde uygun bir biçimde garanti altına alınmaya muhtaçtırlar. Bu anlamda yargısal temel haklar, maddi temel haklara etkili bir hukuki koruma kazandıran haklardır.

Yargısal temel haklar 1982 Anayasasında kişi dokunulmazlığı (m.19) ve hakların korunması ile ilgili hükümler (m.36 - 40) olarak pozitif düzenlemeye kavuşturulmuştur. Ancak bu temel hakların yanısıra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) m.6 da yer alan "adil yargılanma hakkı" da Anayasada yazılı olmayan bir insan hakkı olarak yargısal temel haklar arasında kabul edilmelidir³¹.

Anayasa hukuku salt yazılı anayasa kurallarından ibaret değildir, insan hakları konusunda yazılı olmayan anayasa hukukundan da söz etmek mümkündür. Bu yolla anayasada yer almayan haklar da anayasal koruma kapsamına alınmış olur. Anayasa Mahkememiz de direnme hakkına ilişkin olarak vermiş olduğu bir kararında Anayasada düzenlenmeyen temel hakların anayasal korumadan yararlanabileceğini kabul etmektedir³².

Yargısal temel haklar belli bir hak alanını düzenlemekten çok, hak aramaya veya hakların korunmasına ilişkin hükümler içermektedir. Bu hakların çoğu Anayasamızın temel haklar bölümünde düzenlenmiştir. Yargısal temel haklar ile diğer temel haklar arasında hukuki nitelik bakımından bir fark bulunmamaktadır. Ancak hukuk devleti ilkesinin zorunlu bir gereği olmaları nedeniyle fevkalade hallerde dahi bu haklara dokunulamayacağı AİHS m.15'in gereğidir³³.

28 **Kaboğlu** (Özgürlükler), s.178.

29 **Akıllıoğlu**, s.88.

30 **Kraus**, s.359.

31 Bilindiği üzere 1982 Anayasası m. 90, V gereğince, usulüne uygun olarak onaylanmış bulunan uluslararası sözleşme hükümleri iç hukuk kuralı niteliğini taşımaktadır. Hatta bu nitelikteki hükümlerin yine aynı madde gereğince Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülemez.

32 Any. Mah. 8.12.1988, 2/1 (AMKD.S.24, s.601).

33 **Akıllıoğlu**, s.88.

IV. YARGISAL TEMEL HAKLARIN NİTELİĞİ

Yargısal temel hakların niteliğinin belirlenmesinde temel hakların sınıflandırılması içinde hangi kategoride yer alacağının tespiti de önem arz eder.

Bir görüşe göre³⁴ yargısal temel haklar, kişisel haklar kategorisi içinde yer almaktadır. Zira, hak arama özgürlüğü (m.36), kanuni hakim güvencesi (m.37), ceza hukuku güvenceleri (m.38) ve ispat hakkı (m.39) dokunulamaz kabul edilen kişisel özgürlük güvencelerindedir. Bu hakların ekseni bireydir. Kişi hakları, öncelikle devlete ve diğer kişilere karşı, devlet tarafından korunması gereken alandır. Bu nedenle koruyucu/önleyici haklar olarak nitelendirilir.

Bizim de katıldığımız diğer bir görüşe göre ise³⁵, yargısal temel haklar pozitif statü hakları arasında yer alır. Pozitif statü hakları bireyin özgür varlığının oluşturulması ve korunması yönünde devlete gerekli tedbirleri alma görevi yükleyen haklardır.

Gerçekten de yargısal temel haklar, bireye sadece devlet müdahalesine karşı korunan bir alan oluşturmaktan öte, insan onuruna yakışır bir biçimde ve sosyal hukuk devleti ilkesine uygun olarak devlete, bireyin adil bir biçimde yargılanmasını ve yargılama sırasında kişisel hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasını temin edecek ortamı sağlama konusunda olumlu bir edim yükler. Bu olumlu edim yükününün bir diğer kaynağı da, klasik devlet anlayışında devletin yargı erkini elinde bulundurmasıdır.

Öte yandan, yargısal temel haklar sübjektif kamu hakları olarak da nitelendirilmiştir³⁶. Sübjektif kamu hakları, bireye devletten veya siyasi iktidardan belli bir edimin yapılması veya yapılmamasını bekleme/isteme yetkisi veren haklardır³⁷.

Kanımızca yargısal temel hakların kişisel haklardan sayılması, bu hakların aynı zamanda pozitif statü hakları olarak nitelendirilmesine engel değil-

34 Bkz. Akıllıoğlu, s.143; Kaboğlu da bu görüşe katılmakla beraber yargısal temel hakları kişisel haklar içinde "güvenlik hakları" ismi altında saymaktadır Kaboğlu (Özgürlükler), s.171 vd.

35 Gören, Z. Temel Hak Genel Teorisi, 3.Bası, Ankara 1995, s.26, 27; Dürig, in Maunz/Dürig, Art 103, Abs. I, Rdn.5.

36 Neubauer, s.37-38

37 Gören, s.27, dn. 53

dir. Alışıl gelmiş nitelemeye göre kişisel haklar, negatif statü haklarıdır. Ancak temel hakların yorumu konusunda son yıllarda gelişen yeni düşünceler, temel hakları sadece bireyin devlet karşısında korunmasına yönelik soyut bir hukuki koruma garantisi değil, aynı zamanda olumlu edim ve katılma hakları garantisi olarak da ele almaktadır³⁸. Bu yorum doğrultusunda yargısal temel haklar, kişi hakları altında düzenlense de, bireye devletten olumlu bir edimin gerçekleştirilmesini talep yetkisi veren sübjektif kamu hakları ve dolayısıyla pozitif statü hakları olarak nitelendirilmelidir³⁹.

V. YARGISAL TEMEL HAKLARIN DAYANDIĞI İLKELER

A) HUKUK DEVLETİ İLKESİ

Hukuk devleti ilkesi tüm uygar demokratik rejimlerin temel niteliklerinden birisidir. Bu kavram ile, müdahaleci devlet anlayışına karşı, amacı bireysel özgürlükleri soyut hukuk kurallarıyla düzenlemek ve bu kuralları uygulamakla sınırlı olan devlet ifade edilir⁴⁰. Bu doğrultuda, bir hukuk devletinde anayasal organlar egemenlik gücünü sadece hukukun genel ilkeleri, anayasa ve kanunlar çerçevesinde insan onurunu korumak, insan hakları ile temel hak ve özgürlükleri gerçekleştirmek, adaleti ve güvenliği sağlamak amacıyla kullanabilirler. Bu amacın dışına çıkılması meşruluğun yitirilmesi anlamını taşır⁴¹.

Öte yandan bir tanım vermek gerekirse, hukuk devleti, vatandaşların hukuki güvenlik içinde buldukları, devletin eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olduğu bir sistemdir⁴². Nitekim Anayasa Mahkemesi de hukuk devletini, "*insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyucu adil bir hukuk düzeni kuran ve bunu devam ettirmekle kendisini yükümlü sayan, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı devlet*" şeklinde tanımlamıştır⁴³.

Bu açıklamalar çerçevesinde hukuk devletinin varlık sebebinin insan haklarına dayalı, adil ve güvenli bir toplumsal düzen kurmak ve bunu devam

38 Neubauer, s.10-11; Gören, s.27

39 Bkz. Dürig, in Maunz/Dürig, Art.103, Abs.1, Rdn.4.

40 Bkz. İzveren A. Hukuk Felsefesi, Ankara 1988, s.168; Özbudun, s.95; Soysal, s.245; Tanilli, s.160

41 Öztürk, B. Uygulamalı Ceza Muhakemesi Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3.Bası, Ankara 1995, s.76.

42 Özbudun, s.95

43 Any. Mah. 25.5.1976, 1/28 (AMKD, S.14, s.189)

ettirmek olduğu söylenebilir. O halde hukuk devleti ilkesi şu unsurları içermelidir:

- İnsan haklarının gerçekleştirilmesi,
- Adaletin temini,
- Hukuki güvenliğin sağlanması.

Bunun yanısıra gerçek anlamda hukuk devletinden söz edebilmek için, insan haklarına sadece mevzuatta yer vermek yeterli değildir; önemli olan bunları uygulamada gerçekleştirmektir⁴⁴.

Hukuk devleti ilkesinin ikinci unsuru olan adalet, etik ve hukuki bir kavramdır. Ancak adil bir devlet hukuk devleti olabilir. Adil bir devletten söz edebilmek için de, herkesin fırsat eşitliğine sahip olduğu, kanuni eşitliğin tanındığı, kişiliğini geliştirme imkanının herkese verildiği ve buna engel olan maddi ve manevi engellerin ortadan kaldırıldığı, her türlü imtiyazın ve keyfililiğin reddedildiği bir sistemin varlığı gerekir⁴⁵.

Hukuk devleti ilkesinin son unsuru hukuki güvenliğin sağlanmasıdır. Toplum halinde yaşamının ilk ve en önemli şartı hukuki güvenlik ve sosyal düzendir. Vatandaşların devlete güven duymaları ve kişiliklerini serbestçe geliştirebilmeleri ancak hukuki güvenliğin sağlandığı devlet sistemi içinde mümkün olabilir⁴⁶.

Yargısal temel hakların en önemli dayanağı hukuk devleti ilkesidir⁴⁷. Diğer taraftan, yukarıda belirttiğimiz hukuk devletinin unsurlarının gerçekleşebilmesi için, öncelikle yargısal temel hakların tam olarak garanti altına alınmış olması zorunludur.

Hukuk devleti ilkesinin zorunlu bir sonucu olarak, bireyin sahip olduğu temel hakların, devletin yargısal faaliyetleri içinde tanınması ve etkili bir biçimde korunması için gerekli ortamı ve araçları hazırlamak devlete ait önemli bir görevdir.

44 Öztürk, s.77

45 Öztürk, 78; İzveren, s.152-163

46 Özbudun, s.95; Öztürk, s.78; Soysal, s.245

47 Alman hukukundaki yargısal hakların bir dayanağının da hukuk devleti ilkesi olduğu yolunda bkz. Dürig, in Maunz/Dürig, Art. 103, Abs.1, Rdn.2, 5; Neubauer, s.72; Krauss, s.281; BVerfGE 9 95.

B) İNSAN ONURUNUN KORUNMASI

İnsan onuru, "*bilinçli olma, kendi kaderini tayin etme ve kendi çevresini şekillendirme yeteneği veren ve kişiliğizsizliğı ortadan kaldıran ruh*" ve "*manevi güç*"⁴⁸ olarak tanımlanmıştır. İnsan onuru adı verilen değer aslında insanın hür iradesidir⁴⁹.

İnsan onuru ilkesi, insanın kişiliğı içerisinde insanlık kavramının varolduğı ve insanın diğler tüm insanlar gibi bizzat amaç olup hiç bir zaman basit bir araç sayılamayacağı anlamını taşır. Bunun sonucu olarak insanı devlet içinde basit bir obje haline getirmek insan onuruna aykırı düşer⁵⁰.

Alman Anayasası, insan onuru kavramına en üst değer olarak ilk maddesinde yer vermiş ve bu ilkeye dokunulamayacağını hükme bağlamıştır. Bu nedenle insan onuruna sayğı gösterilmesi ve korunması bütün devlet faaliyetlerinin ana amacıdır⁵¹.

İnsan onuru ilkesi diğler temel hakların etki alanını güçlendirmekte ve onlara yüksek bir ifade gücü kazandırmaktadır. Bu nedenle insan onuru ilkesinin önemi, anayasada dokunulmaz olarak ifade edilmesinde değil, bu ilkenin tüm anayasa düzeni içerisindeki kuvvetlendirme ve yansıma etkisinde yatmaktadır. Bu yönüyle söz konusu ilke, temel haklar sistemi içinde odak noktası olma işlevi taşımaktadır⁵².

Görüldüğü üzere insan onuru kavramı, tıpkı genel özgürlük ve eşitlik hakkı gibi, sadece belli bir yaşam alanını düzenleyen temel hakların aksine, insani faaliyetlerin tamamını ilgilendiren bir kavramdır⁵³.

Bu ilke Anayasamızda ayrı bir temel hak olarak düzenlenmemiş, ancak başlangıç bölümünde temel bir kavram olarak benimsenmiştir. Anayasanın "*insanın maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı*" (m.17/1) ile "*insan haysiyetine aykırı ceza ve işlem uygulanamayacağı ve eziyet, işkence ve angarya yasağı*"nı (m.17/3) düzenleyen hükümleri insan onuru ilkesinin yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

48 Öztürk, s.80

49 Öztürk, s.80

50 Dürig, in Maunz/Dürig, Art. 1, Rdn. 280; BVerfGE 5 85 204

51 Köniğ, GG Kommentar, Art.1, Rdn.1

52 BVerfGE 35 202 225; aynı yönde bkz. Akılhoğlu, s.6; Gören s.96; Öztürk, s.79

53 Steinachter, T.G. Menschenwürde als Verfassungsbegriff, Berlin 1990, s.22

Yargısal temel hakların garanti altına alınmasının en önemli dayanaklarından biri de insan onurunun korunması ilkesidir⁵⁴. Aynı zamanda bu temel hakların etkili bir biçimde kullanılması ile de yargılamada insan onurunun korunması sağlanmış olur. Bu anlamda insan onuru ilkesi ile yargısal temel haklar karşılıklı etkileşim içindedir. Öte yandan, insan onuru, hukuk kurallarının adalete uygunluğunu ve alınan kararların doğruluğunu ölçmede en önemli kriterdir⁵⁵.

Hukuk devletinde hukuki korumanın kendisi bizzat amaç olmayıp, gerçekleşmesi için varlığı zorunlu olan maddi bir temel hak ile bağlantı içinde anlam kazanır. Birey, anayasada kendisine tanınan insan onuru garantisi sebebiyle sahip olduğu vazgeçilmez haklarını etkili bir biçimde gerçekleştirme imkanına ve araçlarına sahip olmazsa, insan onuru garantisinin de bir anlamı kalmaz. Devletin ödevi, hukuki koruma araçlarını da garanti altına almaktır. Bu husus insan onuru garantisinin vazgeçilemez bir gereğidir. Kişiliğin serbest geliştirilmesi hakkı ve sosyal hukuk devleti ilkesi gereği devlet, insan onuruna yaraşır minimum bir korumayı da garanti etme yükümlülüğü altındadır.

Yargısal temel hakların insan onuru ilkesi ile gerekçelendirilmesi, bu hakların çekirdek alanını ve dokunulmazlıklarını da gündeme getirmektedir. Zira, insan onurundan kaynaklanan bütün temel haklar, dokunulamayan bir insan hakkı ya da insan onuru çekirdeğine sahiptir. Bu sebeple yargısal temel haklar, olağanüstü hallerde dahi askıya alınamamalıdır.

Yargısal temel haklar, bireyin devlet tedbirleri karşısında hukuki korunma hakkının tamamlayıcısı ve vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Şayet kişi yargılama içinde dinlenmiyorsa, onun kişiliği ortaya çıkmamış demektir. İnsan onurunun korunması, bireyin yargısal faaliyetin basit bir objesi olmayıp, bilakis kendi hukuki durumunu ilgilendiren bir kararın verilmesi sürecinde, yargılamaya etki edebilmesi ve bunun için gerekli araçlara sahip olabildiğini zorunlu kılar⁵⁶.

54 **Dürig**, in Maunz/Dürig, Art. 103, Abs.1, Rdn.2, 5; **Neubauer**, s.72; **Krauss**, s.281; BVerfGE 9 95.

55 **Akıllıoğlu**, s.5

56 **Dürig**, in Maunz/Dürig, Art 103, Abs.1, Rdn.2

VI. HUKUKUMUZDA YARGISAL TEMEL HAKLAR

A) KİŞİ GÜVENLİĞİ

Anayasa m.19'da düzenlenen kişi güvenliği, sanıkların suç isnadının nitelik ve sebebinden en kısa sürede ayrıntılı bir biçimde haberdar edilmesi ve savunmasını hazırlamak için gereken zaman ve imkanlara sahip olması hakkının yanısıra, savunmaya yönelik haklarını öğrenme hakkını da içerir⁵⁷.

Anayasa, kişi güvenliğini kişi hürriyetiyle birlikte düzenlemiştir. Bu düzenleme, ceza yargılamasına ilişkin olarak sanığın tutuklanması, yakalanması, tutuklama sebeplerinin yazılı olarak bildirilmesi, yakalama ve tutuklamanın sanığın yakınlarına bildirilmesi koşullarını belirlemiş ve aynı zamanda makul süre içinde yargılanmayı talep hakkını, hürriyeti kısıtlanan kişinin yargı merciine başvuru hakkını ve haksız tutuklama sebebiyle uğranılan zararın devletçe tazminini hükme bağlamıştır.

Söz konusu düzenleme ile özellikle ceza yargılamasına ilişkin bazı ilkeler ortaya konulmuş ve böylece hukuk devletine yaraşır bir yargılama hukukunun oluşumu amaçlanmıştır. Kişi güvenliğine ilişkin yargısal temel hak bir yönüyle devletin dokunamayacağı bir kişisel hak alanı oluştururken, diğer yönüyle de bireye anayasa hükmünde belirtilen imkanların sağlanması konusunda devletten olumlu bir edimde bulunmayı talep yetkisi bahşetmektedir.

AİHS m.5'de özgürlükten alıkoymaya izin verilen durumlar tahdidi olarak sayılmıştır. Genel olarak kişi hürriyeti ve güvenlik hakkı ya da "habeas corpus" ilkeleri bakımından AİHS m.5 ile Anayasa m.19 paralel hükümler içermektedir⁵⁸.

Anayasa m.17'de düzenlenen işkence, eziyet ve insan haysiyetine aykırı ceza ya da muameleye tabi tutulma yasağı maddi bir temel haktır. Anayasa m.19 ile getirilen kişi güvenliği hükmü ile, insan haklarının sert çekirdeği olarak nitelenen bu hak alanlarını güvence altına almaya yönelik mekanizmayı oluşturmak ve işletmek amacı güdülmüştür. Sanık haklarına ilişkin olarak CMUK'da yapılan değişiklikler bu konuda atılmış olumlu bir adım olarak nitelendirilebilir⁵⁹.

57 Öztürk, s.96,97.

58 Bazı farklılıklar için bkz. Kaboğlu (Özgürlükler), s.174

59 Ayrıntılı bilgi için bkz. Erem, F. "İnsan Hakları ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu Değişikliği", İHY, 1992,C.14, s.25-46; Toroslu, M.N. "Ceza Muhakemesinde Yapılan Son Değişiklikler", İHY, 1992,C.14, s.13-24.

B) HAK ARAMA HÜRRİYETİ

Anayasa m.36'ya göre "*Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir. Hiç bir mahkeme, görev yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz*".

Burada düzenlenen hak arama hürriyeti pozitif hukuk tarafından bireylere tanınan hakların yargısal teminatını oluşturur⁶⁰. Anayasa, uluslararası metinler ve kanunlarla bireye tanınan hak ve özgürlüklerin ihlali durumunda, bu hakların gerçekleştirilebilmesi ve korunabilmesi için etkili bir yargısal denetim zorunludur. Örneğin, mülkiyet hakkının tanındığı bir sistemde, özel mülkiyete devlet veya kişiler tarafından yapılan müdahalelere karşı etkili bir korunma sağlanmadığı takdirde mülkiyet hakkının gerçekleşmesi mümkün değildir. Keza, insan hakları ihlallerine karşı kişinin korunması, bu korumayı sağlamaya elverişli bir yargı örgütü ve yargıya serbest müracaat hakkı ile sağlanabilir. Kişilerin hak aramalarını zorlaştıran hukuki ve fiili engellerin kaldırılması da bu anlamda hak arama hürriyetinin gereğidir⁶¹.

Görüldüğü gibi, bu yargısal temel hak hem ceza, hem özel hukuk alanında devlete etkili bir koruma mekanizması oluşturma yolunda olumlu bir edim yükümlülüğü getirmektedir. Bu husus Anayasa m.36/2'deki, mahkemelerin görev ve yetkileri içindeki davalara bakmaktan kaçınmayacağı hükmüyle de desteklenmiştir. Hak arama hürriyeti başlı başına bir hak kategorisi oluşturmamakta, temel hakların uygulanması ve korunmasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Anayasa m.40'da, anayasa ile tanınmış hak ve özgürlüklere münhasır bir başvuru hakkı düzenlenmiştir. Buradaki hak arama hakkı, sadece yargısal koruma için değil, yargısal yolları da kapsar biçimde genel bir hüküm olarak sevk edilmiştir⁶².

AİHS m.6/1 de yer alan, "*Her şahıs... bir mahkeme tarafından davasının dinlenmesini istemek hakkını haizdir*" şeklindeki hüküm ile herkese medeni hak ve vecibeleri ile ilgili her uyuşmazlığın bir mahkeme tarafından çözümü, yani mahkeme önünde hak arama hakkı tanınmaktadır. AİHS'nin bireye soyut değil, somut yani fiilen kullanılabilir güvenceler sağlamayı amaçladığı açıktır⁶³.

60 **Kaboğlu** (Özgürlükler), s.88.

61 **Tanör**, s.227, 228.

62 **Kaboğlu** (Özgürlükler), s.89.

63 **Gölcüklü/Gözübüyük**, s.250.

C) KANUNİ HAKİM GÜVENCESİ

En genel anlamda vatandaşların hukuki güvenliğini sağlamayı amaçlayan hukuk devleti ilkesinin en önemli gereklerinden birisi, kanuni hakim güvencesidir. Bu kural gereğince, gerek mahkemelerin kuruluş ve yetkileri, gerekse izleyecekleri yargılama usulü, yürütmenin düzenleyici tasarruflarıyla değil, yasama organı tarafından kanun ile ve dava konusu ortaya çıkmadan önce belirlenmelidir. Böylece kişi yahut olaya göre yargılama mercii oluşturma yolu kapanmış olacak ve muhtemel keyfiliklerin önüne geçilmiş olunacaktır⁶⁴. Görüldüğü gibi, kanuni hakim kavramının özünde istisnai ve olağanüstü mahkemelerin kurulmasının önlenmesi yatmaktadır. Batı demokrasilerinde bu ilkeye büyük önem verildiği ve anayasalarda düzenlendiği gözlenmektedir. Amerikan Anayasası Ek VI'ya göre, "Tüm cezai tahkiklerde sanık, suçun işlendiği federe devletin ve bölgenin -ki bu yasayla önceden belirlenmiş bir yargı çevresidir- tarafsız jürisince gecikmeden ve aleni olarak yargılanma... hakkına sahiptir". Alman Anayasası m.96/2'ye göre ise, "İstisnai mahkemeler kurulamaz. Hiç kimse kanunen tabi olduğu hakimden başka bir hakim önüne çıkarılamaz. Özel konular için mahkemeler ancak kanunla kurulabilir".

İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin (İHEB) 10. maddesinde "bağımsız ve tarafsız mahkeme" ibaresine yer verilmiş, AİHS m.6'da da bu ibare tekrarlanmıştır. Ayrıca "yasa ile kurulmuş mahkeme" kavramı getirilmiştir⁶⁵.

Kanuni hakim güvencesini düzenleyen Anayasamızın 37. maddesine göre, "Hiç kimse kanunen tabi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz". Bu ilke, uyumsuzluğu yargılayacak olan mahkemenin uyumsuzluğun doğmasından önce kanunen belirlenmiş olmasını gerektirir. Bu husus Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunun gerekçesinde, "Bu suretle davanın olaydan sonra çıkarılacak bir kanunla yaratılan bir mahkeme önüne getirilmesi yasaklanmakta, yani kişiye yahut olaya göre mahkeme kurma imkanı ortadan kaldırılmaktadır"⁶⁶ şeklinde belirtilmiştir..

Kanuni hakim güvencesi aynı zamanda mahkemelerin bağımsız ve tarafsızlığını da gerektirir. Hukuk devletinde birey tabii, bağımsız ve tarafsız bir hakim tarafından yargılanmayı isteme hakkına sahiptir⁶⁷.

64 Gölcüklü, s.20.

65 Tanör, s.353-388.

66 Bkz. Soysal, s.250-253; Tanör, s.362-368; Özbudun, 101-102

67 Öztürk, s.101; Alman hukukunda bu ilkenin ihlali anayasa şikayeti sebebidir. Bkz.

D) SUÇ VE CEZALARA İLİŞKİN GÜVENCELER

Anayasanın 38'inci maddesi, "*Suç ve Cezalara İlişkin Esaslar*" başlığını taşımaktadır. Bu madde ile, ceza yargılamasına ilişkin bazı yargısal temel haklar düzenlemiştir. Bu temel haklar hukuk devletinin önemli unsurları arasında yer alır⁶⁸.

Suç ve cezalara ilişkin güvenceleri üç ana grupta toplayabiliriz:

a) Yargılamanın Sonuna Kadar Suçsuz Sayılma Hakkı: Anayasa m.38/4'de düzenlenen bu yargısal temel hak, aynı zamanda İHEB m.11 ve AİHS m.6/2'de de garanti altına alınmıştır. Bu hak, bir kimsenin suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar suçlu sayılmasını yasaklar. Böylece bir suç isnadına maruz kalan kişi, yargılama sırasında masumluk karinesi sayesinde, hukuk devleti ilkesi gereği korunmuş olmaktadır⁶⁹.

b) Başkasının Fiilinden Dolayı Yargılanmama Hakkı: Anayasa m.38/6'ya göre, ceza sorumluluğu şahsidir. Bu hak, insan onurunun korunması ve hukuk devleti ilkelerinin gereği olarak çağdaş demokratik anayasalarda yer alan önemli bir yargısal temel haktır.

c) Kanunda Suç Sayılmayan Bir Fiilden Dolayı Takibata Uğramamak ve Kanunda Öngörülmeyen Bir Cezaya Çarptırılmama Hakkı: Suç ve cezaların kanuniliği ilkesine dayanan bu yargısal temel hak, Anayasa m. 38/1 ve 3'de, "*Kimse işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiilden dolayı cezalandırılmaz ... Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri kanunla konulur*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu ilke İHEB m.11/2 ve AİHS m.7 de de düzenlenmiştir.

Suç ve cezaların ancak kanunla konulması ve bunların usulüne uygun olarak aleniyet kazanması yoluyla herkesce öğrenilmesinin sağlanmasını ifade eden kanunilik ilkesi hukuk devletinin vazgeçilmez koşuludur. Bu maddeden kaynaklanan yargısal temel hak ile bireyler, suç ve cezaların önceden bilinmesindeki hukuki güvenlikten yararlanabilecek ve hayatlarını ona göre düzenleyebileceklerdir. Aksi takdirde, kanunda öngörülmeyen bir fiilden ötürü ceza takibatına başlanması, dava açılması ve ceza verilmesi keyfiliğe ve insan haklarının ihlal edilmesine sebep olur⁷⁰.

Pekcanitez, H. "Mukayeseli Hukukta Medeni Yargıda Verilen Kararlara Karşı Anayasa Şikayeti", Anayasa Yargısı (12), Sempozyum 27-28 Nisan 1995, s.268-269.

68 Özbudun, s.102

69 Öztürk, s.97

70 Öztürk, s.99

E) İSPAT HAKKI

Anayasa m.39'a göre, "Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde ispat isteminin kabulü, ancak isnad olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikayetçinin ispata razı olmasına bağlıdır".

Buradaki yargısal temel hak, hakaret suçu ile suçlanan birisinin iddia ettiği hususun gerçek olduğu, dolayısıyla haklılığını ispat edebilmesini sağlamaya yönelik bir hak olarak düzenlenmiştir. Bu hakkın, Anayasa m.36'da ki hak arama özgürlüğü ve savunma hakkı ile birlikte düşünülmesi gerekir.

F) ADİL YARGILANMA HAKKI

Adil yargılama (fair trail, faires Verfahren) kavramı, Common Law'da geliştirilmiş bir kavramdır ve temelinin 1217 tarihli Magna Charta'ya dayandığı kabul edilmektedir. Adil yargılanma hakkı, Amerikan Anayasası m.14'de düzenlenen "due process of law" kuralı ile garanti altına alınmıştır⁷¹.

Adil yargılanma, doktrinde "doğru dürüst yargılama"⁷², "dürüst işlem ilkesi"⁷³, "hakkaniyete uygun yargılama"⁷⁴ olarak adlandırılmıştır.

Adil yargılanma hakkı Anayasamızda açıkça düzenlenmemiş olmakla beraber, AİHS m.6/2 de düzenlenmiş olduğundan, hukukumuzda da bir iç hukuk kuralı olarak geçerlidir. Bu hak, anayasada yer almayan bir insan hakkı ve yargısal temel hak olarak uygulama alanı bulur.

Adil yargılanma hakkının unsurları AİHS m.6'da sayılmıştır. Buna göre, bu hak bireye, (1) hakimi bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından yargılanma, (2) yargılamanın makul süre içinde sonuçlandırılması, (3) yargılamanın aleni bir biçimde yapılması, (4) yargılamanın hakkaniyete uygun olarak yapılması ve (5) suçsuzluk karinesinden yararlanması talep hakkını

71 Ayrıntılı bilgi için bkz. Currie, D.P. The Constitution in the Supreme Court, Chicago/London 1985, s.364-383; Smith, R.M. Liberalism and American Constitutional Law, London 1985, s.67 vd.; Karwacki, Der Anspruch der Parteien auf einen fairen Zivilprozess, Köln/Berlin München 1984, s.2 vd.

72 Akıllıoğlu, s.19

73 Öztürk, s.82

74 Gölcüklü/Gözübüyük, s.237

bahsetmekte ve ceza yargılamasında sanığın diğer bazı haklarını düzenlemektedir.

AIHS'de kabul edilen adil yargılanma hakkı, tek bir hak olarak değil, yargısal temel haklar demeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yargısal temel haklardan, hak arama hakkı, kanuni hakim güvencesi ve yargılamanın aleniliği ilkesi Anayasamızda münferit temel haklar olarak düzenlenmiştir.

Adil yargılanma hakkı dava taraflarına eşit ve objektif biçimde davranılmasını da zorunlu kılar. Hakkaniyet, taraflar arasında tam eşitliğin sağlanması ve tüm yargılama boyunca sürdürülmesini gerektirir⁷⁵. Buna, silahların eşitliği ilkesi denir. Alman Federal Mahkemesi bu ilkeyi, "adil yargılama"⁷⁶ ve "usuli hakkaniyet"⁷⁷ olarak isimlendirmiştir.

Silahların eşitliği ilkesi, davada her iki tarafa da eşit iddia ve savunma hakkı ve delil ileri sürme imkanının verilmesini de gerektirir. Adil yargılanma hakkı, iddia ve savunma hakkını da kapsayan üst bir kavram olmaktadır.

Alman Anayasası m.103/1de düzenlenen hukuki dinlenilme hakkının (rechtliches Gehör- hakim önünde meramını anlatabilme hakkı) da, adil yargılamanın, hukuk devleti ilkesinden kaynaklanan vazgeçilmez bir unsuru olduğu kabul edilmektedir⁷⁸. Bu ilke gereği, davanın tarafları hakim önünde derdini anlatabilmeli, hiç veya gereği gibi dinlenilmeden hüküm verilmeli, öne sürülen iddialar ve aleyhine olan delilleri çürütebilmeli ve bu sayede yargılamanın gidişatına etki edebilmelidir⁷⁹. Böylelikle, özellikle ceza yargılamasında sanık, hiç bir hakkı olmayan bir soruşturma konusu, objesi değil, belli hak ve yükümlülükleri bulunan ve yargılamanın gidişine etki edebilen bir yargılama süjesi olmaktadır⁸⁰.

75 **Gölcüklü/Gözübüyük**, s.258; Bu ilkeyi ceza yargılaması hukuku yönünden ele aldığımızda, sanığın hakları ile savcının yetkileri arasında bir dengenin sağlanmasını ifade eder. Ancak bu demek değildir ki, savcının yetkileri arasında bir ayniyet vardır veya olmalıdır (Öztürk, s.92, dn.4)

76 BGHZ 98, 372

77 BGHZ 88. 362

78 Bkz. **Dürig**, in Maunz/Dürig, Art 103, Abs.1, Rdn.9

79 **Dürig**, in Maunz/Dürig, Art 103, Abs.1, Rdn.2, 3

80 Ayrıntılı bilgi için bkz. **Öztürk**, s.83 ve dn.4

SONUÇ

Yargısal temel haklar, maddi temel hakların, devletin yargısal faaliyetinde gerçekleştirilmesine hizmet eden şekli temel haklardır. Bu haklar, Anayasamızın kişisel haklar bölümünde düzenlenmiştir. Kişisel haklar, Jellinek'in klasik ayırımında negatif statü hakları arasında sayılmaktadır. Ancak yargısal temel haklar, yargılama faaliyetinde bireye, devletten insan onuruna yakışır bir biçimde ve hukuk devleti ilkesine uygun bir yargı örgütü oluşturması, yargılama kanunlarını buna göre düzenlemesi ve yargılama sırasında insan hakları ve temel haklarına saygı gösterilmesi yolunda olumlu edimde bulunmayı talep yetkisi veren pozitif statü hakkı olarak nitelendirilmelidir.

Bu temel hakların dayandığı ilkeler ise, tüm çağdaş demokratik anayasalarda temel amaç olan insan onurunun korunması ve hukuk devleti ilkeleridir. Yargısal temel haklar aynı zamanda bu ilkelerin yargılama içinde gerçekleşmesine de aracılık ederler. Burada çift yönlü bir etkileşimden söz edilebilir.

Yargısal temel haklar Anayasamızın 19, 36-40 maddelerinde düzenlenmiştir. Bunlar, kişi güvenliği, hak arama özgürlüğü, kanuni hakim güvenliği, suç ve cezalara ilişkin güvenceler ve ispat hakkı olarak sayılabilir. Ayrıca AIHS m.6'da düzenlenen adil yargılanma hakkı da anayasada yer almamasına rağmen, bir insan hakkı ve temel hak olarak bu haklar listesinde sayılmalıdır.